

Bijlage HAVO

2009

tijdvak 1

Nederlands

tevens oud programma

Nederlands

Tekstboekje

Een nieuw gelijkheidsideaal

(1) In 2003 kondigde beginnend premier Balkenende aan dat “de gelijkheidsdeken die nu nog over onze kennissamenleving ligt, flink mag worden opgeschud”. In hetzelfde jaar liet Wouter Bos in een lezing weten dat de “gelijkheid een stap terug moet doen”. Op zijn beurt vond ook Mark Rutte dat “Nederland die gelijkheidsdeken moet afgooien”. Als huisvrouwen, bevangen door de voorjaars-schoonmaak, zo trekken de leiders van de drie grote partijen eensgezind ten strijde tegen ‘de gelijkheid’.

(2) De 20ste eeuw kan met recht de eeuw van de gelijkheid worden genoemd. Over het gehele politieke spectrum – van links tot rechts – werd meer gelijkheid nagestreefd. En met groot succes: de inkomensverschillen werden veel kleiner, het onderwijs werd voor iedereen toegankelijk, er kwam een hoogwaardig en voor ieder betaalbaar systeem van gezondheidszorg tot stand, macht en autoriteit werden niet meer als vanzelfsprekend geaccepteerd.

(3) Aan het begin van de 21ste eeuw roept gelijkheid merkbaar afkeer op. De redenering is dat het gelijkheidsstreven verantwoordelijk wordt gehouden voor veel van wat er de afgelopen decennia is misgegaan in Nederland. De ‘gelijkheidsdeken’ heeft persoonlijke initiatieven gesmoord. Waarom zou je je nog inspannen als toch iedereen hetzelfde verdient? Meer gelijkheid ontmoedigt talent en ondernemerschap, want als je je kop boven het maaiveld uitsteekt, wordt die afgehakt. In de verkiezingsprogramma’s lezen we nu dat het gelijkheidsdenken moet plaatsmaken voor nadruk op (keuze)vrijheid en eigen

45 verantwoordelijkheid, ruimte voor talenten en beloning naar verdienste.

(4) De omslag in het denken heeft zich al op vele terreinen voorgedaan. In het onderwijs stond gelijkheid altijd sterk in het teken van het wegwerken van achterstanden, tegenwoordig gaat het om het realiseren van een minimum-niveau voor iedereen, de zogeheten startkwalificatie (mbo 2-niveau). Het gaat er niet langer om ‘verborgen talenten’ bij kansarme groepen op te sporen, maar om ‘toptalenten’ maximale kansen te bieden.

(5) In de gezondheidszorg heeft iedereen recht op gelijke behandeling op basis van medische behoefte. Dit principe begint te schuiven. In de nieuwe zorgverzekeringswet is het basispakket weliswaar voor ieder gelijk, maar daarboven kan men extra zorg kopen op basis van vrije keuze. Boven het minimumniveau is ongelijkheid aanvaardbaar. Steeds vaker wordt bepleit de medische zorg afhankelijk te maken van het eigen gedrag. Wie ongezond leeft – rookt, drinkt, vet eet – hoort meer voor zorg te betalen of dient zelfs van bepaalde medische behandelingen te worden uitgesloten.

(6) Naast onderwijs en zorg is ook veiligheid een voorwaarde om volwaardig aan de samenleving deel te nemen. De overheid legt deze taak steeds vaker bij burgers, bedrijven en instellingen. Binnenkort overtreft het aantal particuliere beveiligers het aantal agenten. De overheid staat nog wel garant voor een minimumniveau van bescherming, maar wie extra beveiliging wil, is daar zelf verantwoordelijk voor.

90 (7) Op het gebied van arbeid en in-
komen is de ambitie van ‘een redelijke
95 inkomensverdeling’ steeds meer los-
gelaten. De laatste decennia is er
bewust voor gekozen de uitkeringen
achter te laten lopen bij de lonen, om
100 mensen meer te prikkelen aan het
werk te gaan of te blijven. De overheid
biedt nog een sober minimumniveau
van inkomensbescherming, maar daar-
boven is geen verdere verkleining van
105 inkomensverschillen wenselijk. Voorop
staat dat iedereen over voldoende
kwalificaties dient te beschikken om
zich op de arbeidsmarkt staande te
houden.

110 (8) De veranderingen op deze ver-
schillende terreinen kennen een
opvallende overeenkomst. De oude
consensus luidde dat de overheid
compensatie diende te bieden aan
diegene die om wat voor reden dan
115 ook – een ongunstig sociaal milieu,
een slechte gezondheid, een gebrek
aan capaciteiten – met een ‘handicap’
aan de startlijn verschijnt. Iedereen
zou dezelfde kans moeten krijgen om
120 gelijk met anderen over de eindstreep
te komen. Het streven was gericht op
het realiseren van gelijke materiële
kansen. De nieuwe consensus legt de
nadruk op gelijke formele kansen, op-
dat burgers hun talenten en capaci-
125 teiten optimaal kunnen benutten. De
overheid dient alleen nog garant te
staan voor een minimumniveau – een
startkwalificatie in het onderwijs, een
basispakket in de gezondheidszorg,
een minimumuitkering in de sociale
zekerheid.

130 (9) Bij deze nieuwe politieke
consensus is wel een aantal kritische
kanttekeningen te plaatsen. De hier-
boven beschreven ongelijkheden zijn
namelijk geen voorwerp meer van
overheidszorg – tenzij zij het gevolg
zijn van discriminatie en uitsluiting.
135 Boven het minimum gelden individuele
keuzevrijheid en eigen verantwoorde-

140 lijkheid als verdelingsprincipes:
beloning naar prestatie, waardering op
basis van verdienste, voorzieningen
naar eigen keuze. Deze verandering in
het gelijkheidsdenken is terecht voor
zover zij een aantal eenzijdigheden in
het ‘oude’ gelijkheidsdenken
corrigeert. Gelijkheid werd soms te
145 zeer als doel op zich gezien, verschil
werd te gemakkelijk gelijkgesteld met
(ongewenste) ‘achterstand’ en er was
te weinig aandacht voor eigen ver-
antwoordelijkheid. De balans in het
150 toekennen van de eigen, individuele
verantwoordelijkheid en die van de
overheid dreigt nu naar het andere
uiterste door te slaan.

155 (10) Individuele verschillen worden
louter voorgespiegeld als het resultaat
van eigen keuzen en eigen verdiensten
en dus als een eigen verantwoordelijk-
heid. Succes en falen heeft ieder
tegenwoordig uitsluitend aan zichzelf
160 te danken; daarvoor dien je dan ook
beloond of gestraft te worden. Wie
even nadenkt, realiseert zich hoe
absurd dit is, want uitkomsten zijn
altijd het resultaat van een combinatie
165 van eigen keuzen en van de omstan-
digheden waaronder je die keuzen
maakt. De talenten waarover je be-
schikt, zijn niet je eigen verdienste en
de mate waarin je ze verder ontwikkelt,
170 is voor een groot deel afhankelijk van
je sociaaleconomische en culturele
omgeving.

175 (11) Een ander bezwaar is dat grote
ongelijkheden ook boven een gegaran-
deerd minimumniveau ongewenste
effecten hebben. Een al te grote kloof
tussen top en minimum leidt tot
negatieve beeldvorming en tot grote
machtsverschillen. Bovendien heeft
180 grote ongelijkheid op het ene terrein
ongewenste gevolgen op andere
terreinen: lager opgeleiden en mensen
uit lagere inkomensgroepen leven
jaren korter dan hoogopgeleiden en
185 mensen uit hogere inkomensgroepen,

zijn vaker slachtoffer van criminaliteit en hebben minder politieke invloed. **(12)** Een derde punt van kritiek is dat voorstanders van grotere ongelijkheid veel te gemakkelijk aannemen dat ongelijkheid ook ten goede komt aan de minst bevoorrechten. Zo zouden grotere inkomensverschillen een gezonde economische ontwikkeling bevorderen en daardoor uiteindelijk ook in het voordeel zijn van de armsten. Maar hoewel de inkomensverschillen de afgelopen kwarteeuw aanzienlijk zijn toegenomen, is de koopkracht van de sociale minima in Nederland anno 2006 nog altijd lager dan in 1979.

(13) Wij pleiten daarom voor een nieuw gelijkheidsideaal. Het gelijkheidsstreven heeft allerm minst afgedaan, maar moet wel worden aangepast aan de eisen des tijds. Het dient te worden verfijnd en beter te worden toegesneden op de huidige omstandigheden. Het moet de kritiek op het oude gelijkheidsdenken serieus nemen, maar ervoor waken het kind met het badwater weg te gooien. Inspiratie hiervoor biedt de Indiase Nobelprijswinnaar Amartya Sen, die stelt dat we niet naar gelijke uitkomsten, maar naar gelijke ‘mogelijkheden’ moeten streven. Opvoeding, opleidingen en maatschappelijke instituties (gezondheidszorg, sociale zekerheid, veiligheid, et cetera) moeten zo worden ingericht dat het voor iedereen daadwerkelijk mogelijk wordt dezelfde uitkomsten van persoonlijk welbevinden te realiseren. Op welke wijze mensen van deze mogelijkheden gebruikmaken, is aan hen.

(14) Er is niets tegen verschillen, als ze maar tegen een achtergrond van gelijke mogelijkheden ontstaan. Het garanderen van een minimumniveau is daarvoor een noodzakelijke, maar niet een voldoende voorwaarde. Als de verschillen boven het minimumniveau

235 een exorbitante uitvergroting zijn van de normale verschillen in vaardigheden en intelligentie tussen mensen, dan hebben die verschillen meer met machtsongelijkheid dan met individuele inspanningen en prestaties te maken. Ook al is de gezondheidszorg voor iedereen toegankelijk, het blijft zorgelijk als de gezondheid en de levensverwachting sterk samenhangen met de sociale achtergrond van mensen. Ook als iedere jongere een startkwalificatie weet te behalen, blijft het problematisch dat allochtone jongeren er veel minder in slagen tot het hoger onderwijs door te dringen dan autochtone. In een fatsoenlijke samenleving zijn dergelijke verschillen een bron van zorg.

(15) Concreet zou deze zorg kunnen betekenen dat we speciale beurzen introduceren voor getalenteerde studenten uit kansarme milieus, dat we in plaats van ongezond gedrag te bestraffen, ervoor zorgen dat kinderen die het hoogste risico lopen op school, gezond voedsel en voldoende beweging krijgen. Om dezelfde reden zou er meer preventieve gezondheidszorg moeten komen gericht op risicogroepen. En we doen er goed aan het vmbo-diploma te herwaarderen.

(16) Streven naar gelijkheid is niet hetzelfde als streven naar eenheidsworst of grijze middelmaat en valt niet samen met een verstikkende gelijkheidsdeken. Streven naar gelijkheid betekent dat wij en onze politici geregeld nagaan of iedereen daadwerkelijk gelijke mogelijkheden heeft om zich te ontplooien en te ontwikkelen. Als onze politici die zorg passé vinden en menen aan hun verplichtingen voldaan te hebben door een sober minimum te garanderen, is er iets grondig mis. We wensen het beeld te corrigeren dat Nederland alleen een toekomst heeft met ‘toptalent’.

285 (17) We juichen 'eigen verantwoordelijkheid' toe mits zij gepaard gaat met maatschappelijke verantwoordelijkheid; we juichen 'eigen succes' toe mits ook anderen dezelfde mogelijkheid op succes hebben. Een dergelijk

290 rechtvaardig en op moderne omstandigheden toegesneden gelijkheidsstreven zou centraal moeten staan in het regeerakkoord van het volgende kabinet.

*naar: Paul de Beer, Jelle van der Meer en Pieter Pekelharing, Een pleidooi voor een nieuw gelijkheidsideaal
uit: de Volkskrant, 8 en 9 november 2006*

Tekst 2

Maak de burger niet rijker, maar gelukkiger!

(1) Je kunt geen krant of tijdschrift meer openslaan of je komt een artikel tegen over 'geluk': over wat het is, over hoe je gelukkig kunt worden en over hoe je dat kunt blijven. Wetenschappers zien in geluk een interessant onderzoeksobject en als er aan dit onderwerp aandacht wordt besteed op televisie, zijn de kijkcijfers gegarandeerd hoog. In een samenleving die kennelijk nogal wat te stellen heeft met geluk, moet er haast wel iets aan de hand zijn. Zou het kunnen zijn dat er iets schort aan het geluk van de gemiddelde Nederlander?

(2) Wie denkt dat hij iets tekort komt en meent dat het met het eigen geluk niet overhoudt, klopt in Nederland al snel bij een van de loketten van de overheid aan. Maar is dat niet een beetje kinderachtig: denken dat de autoriteiten verantwoordelijk zijn voor het geluk van de burger?

(3) Toch is dat minder verwonderlijk dan het lijkt, want het zijn de politieke partijen, die almaar roepen dat ze weten wat goed is voor de mensen en er wel eens voor zullen zorgen dat het goed met ons gaat! Hét instrument tot welvaart en voorspoed dat hen daarbij voor ogen staat, is de economische

groei. Als Nederlanders nou maar meer en harder gaan werken, zodat de economie flink groeit, worden ze allemaal gelukkiger! Ook de regering hamert op deze boodschap en het is dus niet verwonderlijk dat veel burgers de overheid als een heuse 'makelaar in geluk' zijn gaan zien.

(4) Het idee dat geluk van economische groei en dus van stijgende inkomens afhankelijk is, is al tijden lang de kern van het liberale gedachtegoed. Er schuilt ook veel waars in. Nederlanders werden de afgelopen decennia immers steeds welvarender en uit de antwoorden op vragenlijsten kon een stijgend geluksgevoel worden opgemaakt. Anno 2007 noteren de Nederlandse burgers een zeer ruime voldoende als ze hun geluk een rapportcijfer moeten geven. Hieruit blijkt dat Nederlanders een opvallend gelukkig volkje zijn, heel wat gelukkiger dan bijvoorbeeld de Italianen en Amerikanen. De onderzoeken uit de laatste jaren laten echter een wisselend beeld zien en sommige onderzoekers menen zelfs te mogen stellen dat Nederlanders de laatste jaren relatief wat minder gelukkiger zijn geworden, dat de gelukslijn wat lang-

zamer stijgt. Die bevindingen lijken aan te sluiten bij de uitkomsten van vergelijkbaar buitenlands onderzoek, waarin werd vastgesteld dat Amerikanen en Engelsen wel steeds rijker, maar niet in gelijke mate gelukkiger worden. Het liberale idee dat een hoger inkomen tot meer geluk leidt, krijgt uit de bevindingen van dat onderzoek bepaald geen steun. En verder is het niet uitgesloten dat het 'relatief' verminderde geluk wel eens te wijten zou kunnen zijn aan een nalatige overheid die haar primaire taak verwaarloost.

(5) Wat houdt geluk eigenlijk in? De schrijver Marcel Möring liet eens tijdens een debat weten dat hij niets op heeft met geluk, dat geluk een waandenkbeeld is en dat het leven uit lijden bestaat. Een andere deelnemer liet hem toen fijntjes weten dat ongelukkige mensen gemiddeld twee jaar minder lang leven dan gelukkige. Bij geluk denken velen aan bijvoorbeeld de euforische gevoelens die je krijgt wanneer je verliefd bent, of wanneer je een fijne, onbekommerde vakantie hebt. Hoe hemels ook, de meeste geluksmomenten duren jammer genoeg maar even en zijn vluchtig van aard. Onderzoek heeft aangetoond dat geluksgevoelens nogal eens gebaseerd zijn op vergelijkingen die de mens tussen zichzelf en de mensen uit zijn directe omgeving maakt. Wij spiegelen ons aan elkaar. Een besef van ongelijkheid en beperkte mogelijkheden gaat dikwijls gepaard met ongenoegen en ontevredenheid. Als bijvoorbeeld blijkt dat die dekselse burens een hotelreis naar een Caraïbisch eiland hebben geboekt, nadat je zelf een caravan op Terschelling hebt gehuurd, kan dat het eigen vakantieplezier een flinke knauw geven.

(6) We kunnen er niet omheen: in Nederland is momenteel sprake van gestaag groeiende ongelijkheid. De

astronomische salarissen die sommige topmanagers, bestuursleden of directeuren weten op te strijken, roepen overal heftige reacties op. Een vergelijkbare onvrede doet zich voelen bij het systeem van prestatiebeloningen. Wie beter presteert, krijgt meer en wordt veelal gelukkiger. Maar niet iedereen zit in een positie de persoonlijke prestatie almaar op te voeren en derhalve heeft de ene werknemer meer kans op een hoger inkomen, dan de andere. De overheid zou hier haar verantwoordelijkheid moeten nemen: zij kan het algehele geluksgevoel vergroten door meer inkomensgelijkheid in de samenleving te bevorderen.

(7) Geld is echter lang niet alles en geluksdeskundigen wijzen er steeds vaker op, dat geluk in de zin van 'zich goed voelen' niet zozeer een kwestie is van consumeren, maar van iets goed doen, iets goeds presteren. De Griekse filosoof Aristoteles wist het al: hij stelde dat een goed gevoel het resultaat is van het streven naar het goede. Als men dat wat men doet, goed doet, komt een aangenaam gevoel vanzelf. Een voetballer die met een kromme pass de bal in het net prikt, een kok die met zijn kookkunst de tongen streelt en een docent die heel moeilijke lesstof glashelder uitlegt en de ogen van zijn pupillen ziet glanzen van opwinding, allemaal krijgen zij als beloning een goed gevoel.

(8) Onlangs wilde ik wel eens weten van het mannetje dat bij ons thuis het dak kwam repareren, wat er nou zo leuk is aan het vak van dakwerker. Dat kon hij me wel vertellen. Dat bij ons was een routineklus, daar beleefde hij weinig lol aan. Het beste gevoel hield hij over aan die klussen waarbij de oorzaak van een lek eerst totaal niet te vinden lijkt, maar die hij dan toch weet te lokaliseren, meestal op een onwaar-

schijnlijke plek. Het ging hem om de uitdaging en vervolgens de perfectie van de afwerking. De weg van de minste weerstand is, zo blijkt, niet altijd de weg die goed doet voelen.

(9) Als geluk ontstaat door iets goed te doen, moet men zich wel ongelukkig voelen wanneer men daar op een of andere manier niet in slaagt of er de kans niet voor krijgt. Een lerares wordt ongelukkig wanneer ze door alle administratieve rompslomp de kans niet krijgt om goed les te geven en een verpleegster raakt de zin in haar werk kwijt als ze voortdurend op haar horloge moet kijken en daardoor haar patiënt niet de zorg kan geven die hij nodig heeft. Het gaat erom dat mensen tegenwoordig onvoldoende in staat worden gesteld dat te doen waar ze goed in zijn, en dat ook goed te doen.

(10) Professionals willen hun beroep zo goed mogelijk uitoefenen, maar voelen zich dikwijls gedwarsboemd door een overheid die hen dwingt tot bezuinigingsmaatregelen, papierwerk, bureaucratie en rendementsdenken. In plaats van vakmanschap en deskundigheid te miskennen, zou de over-

heid deze waarden weer in ere moeten herstellen. Ook hier zou ze haar burgers een dienst bewijzen door een halt toe te roepen aan de trieste afbraak van beroepen in de zorg en het onderwijs.

(11) Het goede gevoel mag dan individueel beleefd worden, volgens geluksdeskundigen speelt het gemeenschappelijke een grote rol in de geluksbeleving van mensen. In je eentje van een film genieten is niet half zo plezierig als samen met een ander. Een samenleving wordt gelukkiger naarmate de burgers meer met elkaar delen. Nogal wat Nederlanders ervaren de samenleving echter als hard en kil en menen dat er steeds minder onderlinge solidariteit is. De overheid zou daarom alles op alles moeten zetten om het gemeenschapsgevoel te versterken, bijvoorbeeld door het belang van onderlinge solidariteit in de Nederlandse samenleving te benadrukken. Van de overheid kan én mag immers worden verwacht dat zij er alles aan doet op te treden als de geluksmakelaar van de samenleving.

naar: Arjo Klamer

uit: NRC Handelsblad, 14 en 15 oktober 2006

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen.

De Cevo is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.